

УДК 343.24.2.01(477)

Т.О. Павлова, канд.юрид.наук, доцент, доцент
 Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
 Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
 Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЯК ПРИМУСОВИЙ ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

У статті на підставі аналізу змін, внесених у ст. 75 Кримінального кодексу України, та з урахуванням відповідних положень норм чинного Кримінального процесуального кодексу України, розглянуто правову природу, деякі проблеми застосування, недоліки правової регламентації звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: Кримінальний кодекс, звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Постановка проблеми. Звільнення від відбування покарання з випробуванням є одним з дискусійних заходів у вітчизняній доктрині кримінального права. В останні роки почали з'являтися нові наукові розробки, завдяки яким цей інститут отримав «нове життя» та новий правовий зміст. Це пов'язано із змінами, які були внесені у ст. 75 Кримінального кодексу України (далі – КК) [1] Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» (далі – КПК) від 13.04.2012 р. № 4652-VI, та прийняттям та вступом у чинність Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII (далі – Закон України «Про пробацію») [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів інституту звільнення від покарання та його відбування, у тому числі і звільнення від відбування покарання з випробуванням, присвячені праці як вітчизняних вчених, так і зарубіжних, а саме О.М. Звенигородського, І.Г. Богатирьова, А.О. Клевцова, О.О. Книженко, О.В. Козаченка, Є.С. Назимко, Є.О. Письменського, Ю.О. Фідрі, В.П. Філонова, М.І. Хавронюка, А.М. Яценка та ін.

Метою статті є дослідити новели чинного КК України та КПК України, та запропонувати пропозиції щодо удосконалення правової регламентації звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Виклад основного матеріалу. Дослідження правової природи будь-якого інституту починається із з'ясування історії його розвитку та передумов виникнення, оскільки з часом набуває змін не тільки зміст певних складів злочинів, а й інститути Загальної частини Кримінального кодексу України. Не є виключенням звільнення від відбування покарання з випробуванням, яке у своєму розвитку пройшло складний шлях у правовому розумінні. Так, у КК УРСР 1922 р. норми про умовне засудження були розташовані у розділі «Про покарання» [3], в Основних началах кримінального законодавства СРСР та союзних республік 1924 р. умовне засудження було виключено з переліку покарань. Термін «покарання» в Основних началах не вживався, його було замінено на термін «заходи соціального захисту» [4]. КК УРСР 1927 р. передбачав можливість застосування умовного засудження до виправних робіт, а призначенні додаткові покарання виконувалися засудженим самостійно [5]. М.Д. Шаргородський писав, що умовне засудження – це встановлений у радянському кримінальному праві особливий порядок виконання покарання, що полягає в тому, що вирок не виконується, якщо засуджений протягом певного строку не вчинить нового, не менш тяжкого злочину... [6, с. 47]. Стаття 38 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р. ще більше розширила обсяг застосування умовного засудження, а саме передбачалося, якщо суд дійде до переконання про недоцільність від-

буття винним призначеного йому позбавлення волі або виправних робіт, він міг прийняти рішення про умовне засудження з обов'язковою вказівкою у вирок мотивів умовного засудження. Умовою неприведення вироку до виконання визначалося невчинення засудженим іншого умисного злочину. Крім штрафу, ніякі додаткові покарання не застосовувалися [7]. КК 1960 р. умовне засудження визначав як особливий порядок виконання вироку, передбачаючи, що при призначенні покарання у виді позбавлення волі чи виправних робіт суд, враховуючи обставини справи та особистість винного, дійде переконання про недоцільність відбування винним призначеного покарання, він може ухвалити умовне незастосування покарання [8]. В 1977 р. до КК 1960 р. були внесені зміни, згідно з якими було запроваджено відстрочку виконання вироку, яка багато в чому нагадувала умовне засудження, але могла застосовуватися до особи, засудженої вперше [9]. З прийняттям чинного КК 2001 р. умовне засудження та відстрочка виконання вироку були трансформовані у звільнення від відбування покарання з випробуванням [1].

Слід зазначити, що у сучасних умовах розвитку доктрини кримінального права та законодавства реалізація одного з основних принципів кримінального права – невідворотність кримінальної відповідальності та покарання, зазнала суттєвих змін, що продиктовано прагненням українського законодавця гармонізувати вітчизняне законодавство із європейським, основною метою якого є улагодження кримінально-правового конфлікту кримінально-правовими заходами, які є альтернативними покаранню. Однією з таких альтернатив є інститут звільнення від покарання (пробації за кримінальним законодавством ряду зарубіжних країн) та його відбування, за допомогою застосування якого реалізуються інші принципи кримінального права – гуманізації та економії заходів кримінально-правової репресії. Той факт, що ст. 75 КК України, яка визначає умови та підстави застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачена у розділі «Звільнення від покарання та його відбування», свідчить про те, що законодавець визнає цей примусовий кримінально-правовий захід альтернативою покаранню.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України є найбільш розповсюдженим видом звільнення у судовій практиці. Так, за даними судової статистики у 2012 р. від відбування покарання було звільнено 69,1 тис. засуджених, із них 67,9 тис. осіб – з випробуванням, або 41,7 %. У тому числі від відбування покарання з випробуванням за вчинення тяжких злочинів звільнено 25, 9 тис. засуджених, або 38, 2 % від загальної кількості звільнених із випробуванням, а за особливо тяжкі – 646 осіб, або 0,9 % [10]; у 2013 р. від відбування покарання було звільнено 48,6 тис. засуджених, із них 47,9 тис. осіб – з випробуванням, або 39 %. У тому числі від відбування покарання з випробуванням за вчинення тяжких злочинів звільнено 18, 3 тис. засуджених, або 38, 2 % від загальної кількості звільнених із випробуванням, а за особливо тяжкі – 684 осіб, або 1,4 % [11]; у 2014 р. від відбування покарання було звільнено 45,3 тис. засуджених, із них 40,3 тис. осіб – з випробуванням, або 39,4 %. У тому числі від відбування покарання з випробуванням за вчинення тяжких злочинів звільнено 15,8 тис. засуджених, або 39,3 % від загальної кількості звільнених із випробуванням, а за особливо тяжкі – 288 осіб, або 0,7 % [12].

Традиційно звільнення від відбування призначеного судом покарання з випробуванням розглядається у доктрині кримінального права як форма реалізації кримінальної відповідальності [13, с. 1; 14, с. 10].

В.П. Філонов та Є.С. Назимко пишуть, хоча за національним кримінальним законодавством звільнення від відбування покарання з випробуванням не є покаранням, воно має усі його ознаки, а також створює певний режим відбування та реалізації схожого на покарання виду кримінально-правового примусу [15, с. 186]. Ю.О. Фідря вважає, що не зважаючи на окремі спільні риси, звільнення від відбування покарання з випробуванням володіє не всіма ознаками покарання. Покарання є найбільш суворим, крайнім видом не лише заходів кримінально-правового впливу, але й заходів державного примусу у цілому. Крім того, покарання можна розглядати як своєрідний універсальний інструмент впливу на особу, яка вчинила будь-який злочин, тоді як інститут випробування застосовується за наявності певних умов та підстав за вчинення окремих видів злочинів [16].

Звільнення від відбування покарання з випробуванням, на думку М.І. Хавронюка, є певним проміжним кримінально-правовим заходом між покаранням та звільненням від покарання. З одного боку, воно має ознаки покарання (зокрема, це примусовий захід, який застосовується від імені держави за вироком суду і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого), і закони деяких країн прямо відносять його до видів покарань (наприклад, ФРН, Швеція, Данія, США). З другого боку, воно не є власне покаранням, оскільки як покарання не передбачене у списку видів покарань, визначеному, наприклад, у ст. 51 КК України, та прямо віднесене КК України (ст. 75–78 КК України) до видів звільнення від покарання [17, 344]. У подальшому вчений зауважив на тому, що звільнення від відбування покарання з випробуванням є аналогом пробації [18, с. 298]. Звільнення від відбування покарання з випробуванням, як вважають О.О. Рибак та Д.В. Ягунов, є складовою частиною пробації. На думку вчених, інститут пробації ширший у виборі засобів та способів виправлення й ресоціалізації особи, що вчинила злочин [19]. Цей висновок вчених підтверджується змістом Закону України «Про пробацію», із прийняттям якого постала необхідність приведення у відповідність із цим Законом відповідних норм КК України, КПК України та Кримінально-виконавчого кодексу України. За своєю правовою природою, на нашу думку, звільнення від відбування покарання з випробуванням є примусовим кримінально-правовим заходом, який є альтернативою реальному відбуванню покарання. Розглянемо докладніше зміст ст. 75 КК України.

У ч. 1 ст. 75 КК України передбачено, що якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Якщо раніше умовне засудження застосовувалося лише при призначенні позбавлення волі й виправних робіт, то тепер відповідно до ст. 75 КК України, звільнення від відбування покарання з випробуванням можливо при призначенні таких основних видів покарань, як виправні роботи, службове обмеження для військовослужбовців, обмеження волі або позбавлення волі, при чому при засудженні до позбавлення волі таке звільнення можливо при призначенні покарання на строк не більше п'яти років.

Відповідно до змін, внесених у КК України Законом України від 12.02.2015 р. № 198-VIII, ст. 75 КК України не застосовується у разі вчинення корупційного злочину. Корупційними злочинами відповідно до КК України вважаються злочини, передбачені частиною другою статті 191, частиною другою статті 262, частиною другою статті 308, частиною другою статті 312, частиною другою статті 313, частиною другою статті 320, частиною першою статті 357, частиною другою статті 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 354, 364, 364⁻¹, 365⁻², 368–370 КК (примітка до ст. 45 КК України) [1].

Більшість видів покарань, які є підставою для застосування судом звільнення від відбування покарання з випробуванням та передбачені у ст. 75 КК України, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців та обмеження волі призначаються судами нечасто. У цій ситуації застосування ст. 75 КК України відбувається за рахунок призначення судами позбавлення волі (за даними судової практики їх кількість складає у середньому 25,5 % від загальної кількості призначених судом основних видів покарань), але строк цього виду покарання не повинен перевищувати п'ять років. Цей авторський висновок підтверджується статистичними даними, а саме виправні роботи серед видів покарань, які призначаються судами першої інстанції, складає у середньому 0,5 % від загальної кількості призначених основних видів покарань; обмеження волі – 2,5 %, а службові обмеження для військовослужбовців взагалі призначаються спеціальному суб'єкту – військовослужбовцю (крім військовослужбовців строкової служби – ст. 58 КК України), що ще більш звужує його застосування. Тому пропонується розширити перелік видів покарань, які є підставою

для застосування ст. 75 КК України, а саме за рахунок громадських робіт (за даними судової практики їх кількість у середньому складає 9,5 % від загальної кількості призначених судом основних видів покарань) та арешту (3,3 %).

Щодо застосування додаткових видів покарань, то ст. 77 КК України передбачає можливість не тільки призначення, а й реального застосування таких покарань, як штраф, за умови, що його передбачено санкцією КК України, за якою засуджується особа; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу [1].

З прийняттям у 2012 р. КПК України ст. 75 КК України зазнала змін.

Так, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 75 КК України). У випадках, передбачених частинами першою, другою цієї статті, суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом (ч. 3 ст. 75 КК України). Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного року до трьох років (ч. 4 ст. 75 КК України) [1]. Правовий аналіз вказаних змін надає змогу стверджувати, про введення законодавцем у публічний кримінальний процес приватно-правового елементу – угоди про примирення або визнання вини, при цьому, суду у цій частині відводиться роль «наглядача», який затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Згідно з ч. 1 ст. 475 КПК України, якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання [20].

Отже, для застосування ч. 2 ст. 75 КК України суд зобов'язаний затвердити угоду про примирення або про визнання вини, в якій узгоджено: а) покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; б) звільнення від відбування покарання з випробуванням; та призначити покарання.

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на засудженого один або декілька обов'язків, вичерпний перелік яких передбачено в ч. 1 ст. 76 КК України, а саме 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; 2) не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції; 3) повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; 4) періодично з'являтися для реєстрації до кримінально-виконавчої інспекції; 5) пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Пропонується доповнити перелік обов'язків, передбачених ч. 1 ст. 76 КК України, обов'язком виконання угод про примирення або про визнання вини. Прийняття Закону України «Про пробацію» потягне за собою необхідність розширення вказаних обов'язків, оскільки відповідно до ст. 7 цього Закону, однією з підстав застосування пробації є обвинувальний вирок суду, яким особу звільнено від відбування покарання з випробуванням. До таких обов'язків можуть бути віднесені, наприклад, утримання від контактів з особами, які визначені судом; не залишати місця проживання у визначені судом години; офіційно працевлаштуватися; взяти участь у пробаційних програмах тощо.

Висновки. Правовий аналіз норм КК України та КПК України надає змогу зробити наступні висновки: 1) звільнення від відбування покарання з випробуванням є примусовим заходом кримінально-правового характеру, який пов'язаний з реалізацією кримінальної відповідальності, оскільки засуджений зазнає передбачених у КК України обмежень

прав та свобод, повинен виконати додаткові обов'язки, які покладені на нього судом та передбачені у ст. 76 КК України; 2) звільнення від відбування покарання з випробуванням є альтернативою реальному відбуванню призначеного судом покарання; 3) пропонується, по-перше, розширити перелік видів покарань, які є підставою для застосування ст. 75 КК України, а саме за рахунок громадських робіт та арешту; по-друге, доповнити перелік обов'язків, передбачених ч. 1 ст. 76 КК України, обов'язком виконання угод про примирення або про визнання вини.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page3>. – Назва з екрана
2. Про пробачію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>. – Назва з екрана
3. Уголовный кодекс УССР в редакции 1922 г.: (С изм. и доп. по 1-е ноября 1924). – Харьков: Юрид. изд. Наркомюста УССР, 1925. – 104 с.
4. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. / Под ред. И. Т. Голякова. – М.: Гос. из-во юрид. лит., 1953. – 460 с.
5. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г.: (С изм. по 1-е июня – 1928 г.). – 3-е офиц. изд. – Харьков: Юрид. изд., 1928. – 120 с.
6. Шаргородский М.Д. Вина и наказание в советском уголовном праве. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945. – 56 с.
7. Відомості Верховної Ради СРСР. – 1959. – № 1. – Ст. 6.
8. Відомості Верховної Ради СРСР. – 1969. – № 50. – Ст. 388.
9. Відомості Верховної Ради СРСР. – 1977. – № 14. – Ст. 128.
10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C). – Назва з екрана
11. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D). – Назва з екрана
12. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0). – Назва з екрана
13. Клевцов А.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 [Текст] / А.О. Клевцов; Днепр. держ. ун-ту внутр. справ. – Днепропетровськ, 2009. – 20 с.
14. Книженко О.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 [Текст] / О.О. Книженко; Нац.ун-т внутр. справ.. – Х., 2003. – 19 с.
15. Філонов В. Реформування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням у світлі сучасних тенденцій гуманізації пенальної політики України [Текст] / В. Філонов, Є. Назимко // Право України. – 2010. – № 3. – С. 184-189.
16. Фідря Ю. Стан та перспективи вдосконалення інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням [Текст] / Ю. Фідря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozd. – Назва з екрана
17. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія [Текст] / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
18. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
19. Рибак О.О., Ягунов Д.В. Співвідношення між інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням та інститутом пробачії [Текст] / О.О. Рибак, Д.В. Ягунов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/politologiya/30-politika/1800-pivvidnoshennya>. – Назва з екрана
20. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 20.03. 2016 р.

Т.А. Павлова, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ С ИСПЫТАНИЕМ КАК ПРИНУДИТЕЛЬНАЯ МЕРА УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА

Резюме

В статье сделан вывод о том, что освобождение от отбывания наказания с испытанием является принудительной уголовно-правовой мерой, которая является альтернативной реальному отбыванию назначенного судом наказания. Предлагается, во-первых, расширить перечень видов наказаний, которые являются основанием для применения ст. 75 УК Украины, а именно за счет общественных работ и ареста; во-вторых, дополнить перечень обязанностей, предусмотренных ч. 1 ст. 76 УК Украины, обязанностью выполнения соглашений о примирении или о признании вины.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, освобождение от отбывания наказания с испытанием.

T.A. Pavlova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I.I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

RELEASE FROM PUNISHMENT WITH PROBATION AS A COERCIVE CRIMINAL AND LEGAL MEASURE

Summary

In article the conclusion is drawn that release from punishment with probation is a coercive criminal and legal measure which is alternative to real serving of the sentence imposed by the court. It is offered to expand, firstly, the list of types of punishments which are the basis for the application of Art. 75 of the Criminal code of Ukraine, namely through public works and arrest; secondly, to add the list of the duties provided p.1 by Art. 76 of Criminal code of Ukraine, a duty of implementation of the agreements on reconciliation or about recognition of fault.

Key words: Criminal code, release from punishment with probation